

УДК 811.161.2'374.2

DOI: 10.32342/2523-4463-2020-1-19-29

І.В. МІЛЕВА,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
та мовної підготовки іноземних громадян
Харківського національного університету будівництва та архітектури*

М.О. ХОДАКІВСЬКА,

*старший викладач кафедри української мови
та мовної підготовки іноземних громадян
Харківського національного університету будівництва та архітектури*

ВИКОРИСТАННЯ АСОЦІАТИВНОГО ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЕВФЕМІСТИЧНОСТІ ВИСЛОВІВ

У статті схарактеризовано евфемістичні вислови як естетично доцільні засоби передавання інформації, що замінюють неприйнятні для якоїсь комунікативної ситуації прями найменування. Звернено увагу, що на позначення негативного денотата застосовують і евфемістичні, і дисфемістичні вислови, які інколи важко розрізнити. Зазначено, що більшість учених розглядають їх разом, чітко не поділяючи і лише наголошуючи на їхній основній функції – замінювати пряме найменування. Підкреслено, що деякі дослідники наголошують на ознаках, які диференціюють евфемізми і дисфемізми, адже ці мовні одиниці, по-перше, по-різному оцінюють асоціат, а по-друге, їм властивий різний ступінь експресивності та емоційності. Чіткішу демаркаційну лінію між евфемізмом і дисфемізмом може допомогти провести асоціативний психолінгвістичний експеримент, який певною мірою має виявити статус асоціата сучасними носіями мови. За його результатами проаналізовано основні чинники, що сприяють різній, по суті протилежній, інтерпретації одного мовного феномена: вторинне найменування «поліпшує» пряму назву, «погіршує» її або, можливо, перебуває на тому часовому зрізі, коли втрачає евфемістичну функцію і переходить у пряму назву або дисфемізм, тобто на межі опозиції. Психолінгвістичний експеримент «Оцінювання асоціата» проведено серед студентів I–II курсів Харківського національного університету будівництва та архітектури. Було запропоновано три синонімічні ряди широкоживаних висловів зі значенням «старий» (10), «товстий» (12) і «дурний, розумово обмежений» (20). Зроблено докладний аналіз усіх отриманих результатів. Виявлено, що існують принаймні два чинники, що сприяють «розмитості» межі між евфемізмом та дисфемізмом: 1) індивідуальне сприйняття одного асоціата; 2) зближення асоціата з денотатом у семантичній структурі евфемізму з одночасною втратою асоціатом нейтральної чи позитивної конотації.

Ключові слова: евфемізм, дисфемізм, вислів, асоціат, денотат, пряме найменування.

В статье охарактеризованы эвфемистические выражения как эстетически целесообразные средства передачи информации, которые заменяют неприемлемые для какой-либо коммуникативной ситуации прямые наименования. Обращено внимание, что для обозначения отрицательного денотата применяются и эвфемистические, и дисфемистические высказывания, которые иногда трудно различить. Отмечено, что большинство ученых рассматривают их вместе, четко не разделяя, только подчеркивают их основную функцию – заменять прямое наименование. Подчеркнуто, что некоторые ученые отмечают признаки, дифференцирующие эвфемизмы и дисфемизмы, ведь эти языковые единицы, во-первых, по-разному оценивают ассоциат, а во-вторых, им присуща разная степень экспрессивности и эмоциональности. Более четкую демаркационную линию между эвфемизмом и дисфемизмом может помочь провести ассоциативный психолингвистический эксперимент, который

в некоторой степени должен выявить статус ассоциата современными носителями языка. По его результатам проанализированы основные факторы, способствующие разной, по сути противоположной, интерпретации одного языкового феномена: вторичное наименование «улучшает» прямое название, «ухудшает» его или, возможно, находится на том временном срезе, когда теряет эвфемистическую функцию и переходит в прямое название или дисфемизм, то есть на грани оппозиции.

Психолингвистический эксперимент «Оценивание ассоциата» проведен среди студентов I–II курсов Харьковского национального университета строительства и архитектуры. Было предложено три синонимичных ряда широко используемых выражений со значением «старый» (10), «толстый» (12) и «глупый, умственно отсталый» (20). Осуществлен подробный анализ всех полученных результатов. Обозначено, что существуют по крайней мере два фактора, способствующие «размытости» границы между эвфемизмом и дисфемизмом: 1) индивидуальное восприятие одного ассоциата; 2) сближение ассоциата с денотатом в семантической структуре эвфемизма с одновременной потерей ассоциатом нейтральной или положительной коннотации.

Ключевые слова: эвфемизм, дисфемизм, выражение, ассоциат, денотат, прямое наименование.

Значне місце серед українських висловів посідають евфемістичні – замітники деяких назв понять, прямі номінації яких у певній мовленнєвій ситуації є небажаними. Це приємні або хоча б нешкідливі альтернативи, які оратори або письменники вживають за краше не використовувати під час виконання певного комунікативного наміру [1]. Уживання евфемізмів у мові тісно пов'язане із намаганням замінити соціально або психологічно неприйнятні номінації на аналогічні, але з більш нейтральним значенням, тому евфемізми можна розглядати як естетично доцільні засоби передавання інформації [2, с. 212–215].

Поряд з евфемістичними, «пом'якшувальними», одиницями мови, що «поліпшують» негативний денотат, в усному мовленні уживають численні грубі, зневажливі надслівні утворення, в основі яких лежить негативний асоціат, – дисфемістичні стійкі образні вислови. Аналіз процесів евфемізації і дисфемізації дає можливість визначити взаємозумовленість емпіричних знань і оцінки, що нерозривно поєднані, розкрити кумулятивну функцію висловів, які експлікують суспільний досвід та особливості менталітету.

Звичайно під час аналізу евфемізмів учені розглядали й дисфемізми, не розділяючи їх, за словами В. Ужченка, «за традицією». Те саме спостерігаємо і в працях зарубіжних учених (К. Лоос, Й. Крамер, Д. Наполі [3], Й. Чонанець [4]). У деяких випадках аналізують лише власне евфемізми, як, наприклад, З. Дубинець у праці «Теми та сфери евфемізації в сучасній пресі» [5]. Інколи лінгвісти намагаються відокремити евфемізми від дисфемізмів (В. Москвін, О. Януш; Б. Крузіць, Г. Фалетар [6] та ін.). Головну ознаку в такому протиставленні вчені бачили в оцінюванні асоціата: якщо евфемізми «поліпшують» негативний денотат за рахунок позитивного асоціата, то дисфемізми, навпаки, «погіршують» денотат за рахунок негативного асоціата [7, с. 57]. Виділяють ще одну диференційну рису: дисфемізми значно більшою мірою, ніж евфемізми, характеризуються експресією, оцінністю, вони обов'язково містять емоційний компонент значення; евфемізми ж можуть характеризуватися і нейтральністю, і певною експресією (А. Халанська).

Така доволі чітка лінія розмежування евфемізмів і дисфемізмів іноді зневиразнюється під час аналізу великої кількості специфічних заміників. Так, В. Мокієнко, виділяючи лексико-тематичні групи вульгарної та лайливої лексики і фразеології (найменування осіб з очевидно негативними характеристиками: «дурний», «підлий», «нікчема», «проститутка»; найменування «непристойних», соціально табуйованих частин тіла; найменування фізіологічних функцій; найменування «результатів» фізіологічних відправлень [8, с. 50–73]), іноді подає приклади-ілюстрації, які підлягають сумніву. Наприклад, насправді низка зафіксованих дослідником висловів на позначення нерозумної людини – рос. *дубина стоеросовая, с тараканом в котелке, сибирский валенок* – є образливими, лайливими, а тому дисфемістичними. Але запропоновані образні фразеологічні замітники на позначення фізіологічних актів людини – рос. *ходить по-маленькому (за маленьким), справлять малую нужду, ходить на (во) двор* тощо – навряд чи можна назвати «лайливими». Вони замінюють пряму «неприємну» назву, відволікаючи увагу від негативного денотата, і не відзначені грубою, вульгарною конотацією. Можливо, доречніше їх було б розглядати в річищі евфемізації. Такі розбіжності у визначенні статусу замітника – евфемістичного чи дисфемістичного – наводять на думку про надто складний характер цих мовних одиниць.

Мета нашої статті – за допомогою асоціативного психолінгвістичного експерименту проаналізувати основні чинники, що сприяють різній, по суті, протилежній, інтерпрета-

ції одного мовного феномена. Такий експеримент має допомогти виявити статус (оцінку, функційну настанову) асоціата сучасними мовцями: 1) асоціат «поліпшує» денотат; 2) асоціат «погіршує» денотат; 3) асоціат перебуває на тому часову зрізі, коли втрачає евфемістичну функцію і переходить у пряму назву або дисфемізм, тобто на межі опозиції.

Експеримент «Оцінювання асоціата» проводився серед студентів I–II курсів Харківського національного університету будівництва та архітектури (усього 100 осіб). Після вступного тренінгу на прикладі заміників, що не ввійшли до контрольного реєстру, було запропоновано три синонімічні ряди висловів на позначення «старий», «товстий» і «дурний, розумово обмежений».

Результати експерименту відображено в табл. 1, 2, 3.

Таблиця 1

Оцінювання асоціата на позначення «старий»

№	Вислів	Кількість відповідей (на 100 інформантів)		
		Евфемізм	Дисфемізм	Суміжне явище
1	у (в) літах	83	0	17
2	сто літ в обід	5	55	40
3	труха сиплеться	1	97	2
4	не першої молодості	75	5	15
5	у віці	80	1	19
6	у суботу сто років	49	10	41
7	пліснявою покритий	1	92	7
8	годи накривають	46	10	44
9	пеньок трухлявий	0	97	3
10	пісок обсипається	24	70	6

Обробка даних свідчить, що яскраво виражену евфемістичну функцію виконують заміники у *літах* та у *віці*, яким майже не властива пейоративна конотація. Лише інколи у свідомості мовців вони уявляються як субститути, що вже починають втрачати «пом'якшувальну» функцію. Доволі делікатно для аудиторії звучить вислів *не першої молодості*. Вислів *сто літ в обід* більшістю інформантів визначений як дисфемістичний, що пояснюється, можливо, асоціацією з числівником *сто*, який узагальнено означає «дуже багато». Подібний фразеологізм із цим же компонентом (у *суботу сто років*), за даними експерименту, «звучить» не так грубо. Як виразні дисфемізми постають фразеологізми *труха сиплеться*, *пісок обсипається*, *пліснявою покритий*, *пеньок трухлявий*, що зумовлено, імовірно, уживанням слів-компонентів, які викликають негативні асоціації (*труха*, *пліснява*, *пеньок*). У таких висловах деактуалізація значень компонентів майже не помітна, адже й у вільному використанні такі мовні одиниці позначені яскраво вираженою пейоративною конотацією.

Таблиця 2

Оцінювання асоціата на позначення «товстий»

№	Вислів	Кількість відповідей (на 100 інформантів)		
		Евфемізм	Дисфемізм	Суміжне явище
1	сарай з припічком	2	90	8
2	баба Пихтя	6	81	13
3	ударити – не промажеш	3	69	28
4	бочка з дустом	0	98	2
5	бочка з варенням	15	30	55
6	бочка з пивом	4	65	31
7	возом не об'їдеш	9	79	12
8	що вшир що вздовж	9	60	31
9	корова громадська	1	72	27
10	наїстися галушок	65	11	24
11	ні грама лишнього	55	16	29
12	як колобок	62	6	44

На відміну від попередніх результатів, де яскраво подано всі три типи реакцій, на цей раз замітники сприймаються здебільшого як дисфемістичні. Лише у висловах *ні грама лишнього, як колобок, наїстися галушок* переважає евфемістичний компонент.

Для того, щоб визначити, якою мірою впливає компонентний склад на оцінювання асоціата, ми запропонували три вислови: *бочка з дустом, бочка з варенням, бочка з пивом*. Перший з них абсолютна більшість інформантів сприйняла як власне дисфемістичний – без жодного натяку на пом'якшення ознаки, що, імовірно, зумовлено пейоративно забарвленим компонентом *дуст*. У вислові *бочка з пивом* дисфемістичний елемент семантики дещо послаблюється, а у вислові *бочка з варенням* 15% інформантів домінантним визначила вже евфемістичний характер, імовірно, завдяки позитивно забарвленому компоненту *варення*. Такий розподіл залежить від визначника, який розгортає образний «негативний» конкретизатор *бочка*. Як бачимо, компоненти сталого вислову, безсумнівно, «регулюють» його конотацію, формуючи евфемістичне або дисфемістичне нашарування.

Каламбурне псевдоутворення *баба Пихтя* теж віднесений до дисфемістичних (внутрішня форма вислову зумовлена грубувато розмовним *баба* та іронічним *Пихтя* – віддієслівне утворення від *пихтіти*).

До дисфемістичних, за даними експерименту, належить і вислів *корова громадська*. Це приклад тих численних висловів, у яких відбулася транспозиція сем, а потенційні семи компонентів, що були на периферії, вийшли на передній план. Так, значення вислову *корова громадська* «дуже товста жінка» сформувалося насамперед унаслідок транспозиції сем першого компонента (*корова*), де актуалізувався диференціальний смисловий елемент «товста, велика», перейшовши в ранг родової семи замість колишньої архісеми «тварина» [9, с. 21]. У розмовному мовленні фіксуємо велику кількість сталих висловів з концептами-зоонімами, де семантична структура назв містить високий потенціал пейоративного навантаження, а експресивний компонент лексеми додається до загального експресивного фразеологічного значення, максимально посилюючи виразність, пор. загальноновживані як *корова* «дуже товстий», (*кричати*) як *скажена корова* «дуже, голосно», а також іронічні (*сидіти*) як *корова на велосипеді* «незручно, невпевнено», *личити як корові підкови* «зовсім не личити». Можна припустити, що такі вислови теж могли бути схарактеризовані як дисфемістичні.

Таблиця 3

Оцінювання асоціата на позначення «дурний, розумово обмежений»

№	Вислів	Кількість відповідей (на 100 інформантів)		
		Евфемізм	Дисфемізм	Суміжне явище
1	як сто свиней	2	93	5
2	півень без гребінця	7	33	60
3	неповний розумом	38	23	39
4	труха в голові	0	85	15
5	Богом обділений	57	2	41
6	бугай на прив'язі	0	72	28
7	вальти стьобають	0	91	9
8	валянком прибитий	3	94	3
9	дерев'яний віник	0	75	25
10	не всі вдома, а в гостях	9	40	51
11	з дерева впасти	12	21	67
12	не дружити з головою	19	36	45
13	не доганяє	1	63	36
14	Альоша пітерський	24	53	23
15	Вася з водокачки	2	57	41
16	Федя приморожений	0	91	9
17	Дунька з-під заводу	0	89	11
18	Манька в сливах	0	81	19

У надзвичайно широкому синонімічному ряді «дурний, розумово обмежений» теж превалюють дисфемізми. Виняток становлять лише замітники *неповний розумом* та *Богом обділений (обіжений)*, які сприймаються реципієнтами здебільшого як евфемістичні.

Евфемізм *неповний розумом* побудований на основі заперечення. Саме цей спосіб (після запозичення) Б. Ларін називає одним з найголовніших способів евфемізації [10, с. 101–110]. Евфемістичний характер вислову *Богом обділений*, зумовлений, можливо, компонентом *Бог*, який зазвичай завжди «поліпшує» семантичну структуру вислову, пор. ще: *божа душа* «божевільна людина» (про спокійну, тиху), *Бог дав* «про народження дитини» тощо. Це пов'язано з вірою в магічну силу слова (давнє табу).

Значне місце серед наведених висловів посідають стилістично знижені, жаргонні вислови (*бугай на прив'язі, вальти стьобають, валянком прибитий, дерев'яний віник* тощо), які активно використовує сучасна молодь. Інформанти віднесли їх здебільшого до дисфемізмів або суміжних мовних одиниць. Доволі часто жаргонні вислови містять компоненти, що в організованому усному мовленні сприймаються як іносистемні елементи [11, с. 110]. Опрацьований матеріал свідчить про активно вживаний студентський жаргон. І хоча, на думку деяких дослідників, молодіжного жаргону як стійкої системи не існує, й кожне нове покоління вживає нові слова [12, с. 114–115], вивчення жаргонних елементів є важливим для дослідження інтенсивності та характеру поповнення мовної системи.

Зазвичай жаргон відносять до системи дисфемізмів (В. Мокієнко, В. Ужченко та ін.), але певні мовознавці дотримуються іншої думки щодо статусу жаргону та сленгу. «Грубість сленгізмів, – зауважує А. Кацев, – визначається не їх предметною співвіднесеністю, а лише стилістичною належністю. Стилістична зниженість не заважає основній функції евфемізмів – камуфлювати неприємний зміст. Зовні грубувата форма, як і вишукана, витончена, у ряді випадків свідомо обирається для маскуванню певного денотата» [7, с. 56]. Як евфемістичні іноді подаються жаргонізми й у деяких словниках, про що свідчить позначка «евф.».

Важливу роль у формуванні пейоративної конотації, як видно з табл. 3, відіграють антропонімічні назви. Вислови з жіночими іменами в жодному випадку не асоціювалися з «пом'якшенням» ознаки: *Дунька з-під заводу* (89 відповідей), *Манька в сливах* (81 відповідь). Узуальний конотативний антропонім *Дунька (Дуня)* формує численний ряд дисфемістичних висловів в українській мові. Активність його вживання, можливо, пояснюється одним з етапів апелятивізації – фонетичною будовою імені, експресивно-смісловими потенціями, закладеними у звуковій подобі слова. На особливості фонетичної будови евфемізмів звертали увагу й зарубіжні вчені, зокрема [3]. Пор. ще: *Дунька з переулку, Дунька з-під земгазу, як Дунька з-за бугра, Дуня з шляхопроводу* [13, с. 92]. Як антропонім з інтралінгвальною конотацією й широким діапазоном відомості (Є. Отін), це ім'я «формує» те чи інше значення вислову. У словнику Є. Отіна зафіксовано: *Дунька* – 1) некультурна, малоосвічена, безцеремонна жінка (звичайно провінціалка); 2) некультурна людина, символ безкультур'я. Укладач подає й вислови, що вживаються з першим названим значенням: *Дунька с мыльного завода, Дунька толстопятая*. Вислів *Дунька в Європе* дослідник пояснює так: «про поведінку радянської жінки за кордоном» [14, с. 131–132].

Серед чоловічих імен «найевфемістичніше» звучить ім'я *Альоша*, яке разом з варіантами *Альошка, Альоха* звичайно пейоративно забарвлене. Вони постають символами «дурнуватої, пришелепуватої, недалекої людини», формуючи доволі простору низку усномовних висловів [13, с. 22; 14, с. 40]. Такі реакції цілком збігаються з характеристикою та оцінкою подібних висловів лінгвістами. Так, наприклад, у фразеологічному словнику В. Ужченка та Д. Ужченка зафіксовано доволі просторий варіантно-синонімічний ряд висловів з назвами розмовних варіантів імені Олексій на позначення нерозумної людини: *Альоша гулий, Альоша заторможений, Альоша митькуватий, Альоша прибамбурений, Альоша (Олекса) приморожений, Альоха запальонний, Льоха перельотний, Льошка з водокачки* тощо [13, с. 22] (у словниковій статті не застосовано ремарки «евф.»). Оними в таких дисфемістичних субститутах переходять до розряду апелятивів, постаючи синекдохами щодо загальної назви, і малоймовірно, що пов'язані з конкретними фактами дійсності. Яскравим засобом виразності та експресивності названий онім став і в інших дослідженнях, пор. білоруське *Алеша з батонамі* [15, с. 25]. Конотативні відтінки розмовних варіантів імені *Олексій* проаналізовані Є. Отіним («Словарь коннотативных собственных имен», 2004). Серед

значень названі такі: а) приїжджий із сільської місцевості, б) дурна, наївна, безголова, тупа людина; в) товариш; г) жертва злочину тощо [13, с. 39–40], пор.: укр. жарг. *Альоша* «дурень» [16, с. 30]. За лінгвокраєзнавчою класифікацією Є. Верещагіна й В. Костомарова, ім'я *Олексій* належить до популярних, модних і стилістично нейтральних [17, с. 171–172]. Можливо, пейоративна конотація властива саме вищеназваним формам цього імені.

Згадані в табл. 3 замітники *Вася з водокачки*, *Федя приморожений* та інші переконують, що конотативні власні імена сприймаються як пейоративні оцінні одиниці не лише в ізольованому вживанні, а й відповідним чином забарвлюють сталий вислів. Негативне забарвлення фразеологізму залежить і від ситуації, контексту, часом доволі широкого. Адже те, що в одній комунікативній ситуації може вважатися неприпустимими грубощами, в іншій є нормою; те, що вчора було вульгарним, сьогодні не отримує суворої соціальної оцінки. Мовленнєві зміни завжди мають складний характер.

У розвитку дисфемізації помітний і контактний білінгвізм, який виявляється на рівні діалектної фразеології в аномативності, неprestижності, стихійності функціонування. Якщо взяти до уваги, що дисфемізації притаманна певна недосконалість, стилістична зниженість, а сам суржик як форма просторіччя є мовленнєвим виявом низького культурно-освітнього рівня носіїв [18, с. 48], то можна вважати, що, якщо й не безпосередньо, то опосередковано існування суржику не може не впливати на укорінення субелементів у фразеологічній системі, а отже, і на становлення дисфемізації.

Як свідчить аналіз отриманих даних, дисфемістичні вислови створюються багатьма способами, серед яких найпоширенішими постають такі, як уживання субелементів у складі фразеологізму, певних власних назв, компонентів-символів чогось непривабливого. Таке дисфемістичне нашарування значною мірою завдячує саме «слівності» компонентів.

Отже, результати асоціативного психолінгвістичного експерименту окреслюють принаймні два чинники, що сприяють «розмитості» межі між евфемізмом та дисфемізмом: 1) індивідуальне сприйняття одного асоціата: чи як такого, що маскує певне неприємне явище (тоді це евфемізм), чи як такого, що акцентує на негативних рисах (тоді це дисфемізм); 2) зближення асоціата з денотатом у семантичній структурі евфемізму з одночасною втраченою асоціатом нейтральної чи позитивної конотації, що відбувається внаслідок тривалого та інтенсивного використання замітника як евфемістичного. Замітник повністю чи частково переходить у спільну з табуйованим словом лексичну систему і сам стає забороною унаслідок частого використання та втрати його евфемістичного характеру, тобто відбувається девальвація евфемізмів. Дисфемістичний характер висловів доволі часто визначається компонентним складом вислову, зокрема стилістично зниженими компонентами та власними назвами.

Перспективи дослідження вбачаємо в аналізі інших шляхів, які б допомогли розмежувати власне евфемізми і суміжні явища, зокрема розглянути місце евфемізмів у лексикографічних працях та особливості використання лексикографами позначки «евф.».

Список використаної літератури

1. Al-Sharafi A.G. Assessing the Quality of the Translation of Sex-Related Euphemisms in the Holy Qur'an: A Pragmatic Study / A.G. Al-Sharafi, S. Abu Khader // *Jordan journal of modern languages & literature*. – 2019. – Vol. 11. – Issue 2. – P. 167–192.
2. Великорода В.Б. Механізми поповнення евфемістичної лексики / В.Б. Великорода // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2017. – № 4. – С. 212–217.
3. Loos C. The linguistic sources of offense of taboo terms in German Sign Language / C. Loos, J.M. Cramer, D.J. Napoli // *Cognitive linguistics*. – 2020. – Vol. 31. – Issue 1. – P. 73–112.
4. Chovanec J. Euphemisms and non-proximal manipulation of discourse space: The case of blue-on-blue / J. Chovanec // *Lingua*. – 2019. – Vol. 225. – P. 50–62.
5. Дубинець З.О. Теми та сфери евфемізації в сучасній пресі / З.О. Дубинець // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 1. – С. 159–163.
6. Kruzic B. Metaphor, metonymy, phraseological units and euphemisms – what do we talk about when we talk about death? / B. Kruzic, G.T. Faletar // *Jezikoslovlje*. – 2019. – Vol. 20. – Issue 2. – P. 391–418.
7. Кацев А.М. Языковое табу и эвфемия / А.М. Кацев. – Л.: Наука, 1988. – 79 с.

8. Мокиенко В.М. Русская бранная лексика: цензурное и нецензурное / В.М. Мокиенко // Русистика. – 1994. – № 1/2. – С. 50–73.
9. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології / М.Ф. Алефіренко. – Харків: Видавництво Харківського університету, 1987. – 135 с.
10. Ларин Б.А. История русского языка и общее языкознание / Б.А. Ларин. – М.: Просвещение, 1977. – 224 с.
11. Чабаненко В. Стилістика експресивних засобів української мови: монографія / В. Чабаненко. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 351 с.
12. Борисова-Лукашанец Е.Г. О лексике современного молодежного жаргона / Е.Г. Борисова-Лукашанец // Литературная норма в лексике и фразеологии. – М.: Наука, 1983. – С. 104–119.
13. Ужченко В.Д. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – Луганськ: Альма матер, 2002. – 263 с.
14. Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен / Е.С. Отин. – Донецк: Юго-Восток: ЛТД, 2004. – 412 с.
15. Данілович М.А. Слоўнік дыялектнай фразеалогіі Гродзеншчыны / М.А. Данілович. – Гродна: ГрДУ, 2000. – 267 с.
16. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови / Л. Ставицька. – К.: Критика, 2003. – 336 с.
17. Верещагин Е.М. Лингвострановедческая теория слова / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М.: Русский язык, 1980. – 320 с.
18. Труб В.М. Явище «суржику» як форма просторіччя в ситуації двомовності / В.М. Труб // Мовознавство. – 2000. – №1. – С. 46–58.